

KUD 338.025.88

POLOŽAJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U INDURSTRIJI EVROPSKE UNIJE

Mersiha Kalač
mersiha_haris@hotmail.com

Abstrakt

Razvoj malih i srednjih preduzeća predstavlja osnovni faktor svake moderne ekonomije. Mala i srednja preduzeća stimulišu privatno vlasništvo i preduzetničke sposobnosti. Ona su fleksibilna i mogu se brzo prilagoditi na promjenu ponude i tražnje na tržištu. Ona stvaraju zaposlenost, promovišu diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti, podržavaju održivi rast i daju značajan doprinos izazovu i trgovini. Razvoj malih preduzeća je kompleksan izazov koji uključuje veći broj direktno zainteresovanih strana u svakom sektoru države kao i privrede. Značaj malih i srednjih preduzeća za ekonomiju je neosporan. Sva istraživanja su pokazala da se, vixse od 90 % svih poslova obavlja u malih i srednjih preduzećima. Mala i srednja preduzeća zapošljavaju dvije trećine ukupne radne snage Evropske Unije. Približavanje Evropskoj Uniji pretpostavlja uskladjivanje sistematskog ambijenta i poboljšanje klime preduzetništva , privatne inicijative, razvoja malih i srednjih preduzeća. Ovo opredeljenje ima uporište u aktuelnim svjetskim procesima, koji preferiraju upravo razvoj malih i srednjih preduzeća, koristeći profitnu efikasnost i dokazane prednosti prilagodljivosti malog biznisa, inače dinamičnim promjenama u privredi.

Ključne riječi: Ekonomija, preduzeće, razvoj, preduzetništvo.

JEL kvalifikacija:

1. Uvod

Skraćenica MSP se često može pročitati u štampanim medijima ili na sajtovima, pa čak čuti i preko elektronskih medija. Prema nekim istraživanjima, nije mali broj ljudi ni među onima koji prate medije i žele da budu informisani, a koji ne znaju ili nisu sigurni da skraćenica označava jedan sektor privrede, i to takozvana mala i srednja preduzeća. Od ukupno 23 miliona malih preduzeća i oko 100 miliona zaposlenih u ovom sektoru, koliko ih ima u Evropskoj uniji, čak 99 odsto su mala i srednja preduzeća. Ona doprinose ukupnom bruto društvenom proizvodu EU sa 60 odsto i obezbeđivala su uoči najnovnijih

=====

primanja članica preko 80 miliona radnih mjesta. To konkretno znači da u sketoru MSP rade dve trećine od ukuponog broja zaposlenih u privarnom sektoru u EU¹⁰⁴. Kaže se da su mala i srednja preduzeća motor ekonomskog razvoja, te da je to sektor koji promoviše privatnu svojinu i preduzetničke vještine. Po dominantnom mišljenju u krugovima ekonomista, MSP je sinonim za privatni sektor, i u figurativnom smislu za preduzetništvo. Komparativna prednost tih preduzeća je u tome što su fleksibilna, mogu brzo da se adaptiraju na promjene i da zadovolje zahteve tržišta. U zemljama Evropske unije, vlade donose propise koji su fokusirani na podršku malih i srednjim preduzećima i na stimulisanje njihovog rasta i konkurentnosti. U martu 2000. godine tokom samita šefova vlada Evropske unije u Lisabonu, sektor MSP je označen kao jedan od stubova u postizanju cilja da Evropska unija postane najkonkurentnija i najdinamičnija privreda u svetu do 2010. godine. U junu 2002. godine lideri Evropske unije su usvojili Evropsku povelju (sa 10 tačaka) za mala preduzeća, kojom se pozivaju zemlje članice Evropske unije i Evropska komisija da pruže podršku i pomognu malim preduzećima u brojnim ključnim oblastima, poput obrazovanja i obuke preduzetnika, kao i stvaranjem efikasnijeg zakonodavstva, propisa, poreskog i finansijskog sistema. Na taj način u potpunosti je priznat značaj malih preduzeća i preduzetnika za razvoj, konkurentnost i zaposlenost u Evropskoj uniji. Koliko je razvoj malih i srednjih preduzeća važan zemljama u tranziciji pokazuju između ostalog i strategije razvoja kojima vlade promovišu ciljeve i daju odrednice kako bi stvari trebale da se odvijaju u nekom dužem ili kraćem periodu. Njen cilj je promocija preduzetništva i kreiranje okvira za otvaranje održivog, međunarodno konkurentnog i izvozno orijentisanog sektora malih i srednjih preduzeća i preduzetništva u periodu od pet godina, čime bi bio obezbeđen ekonomski i društveni boljitak za Evropsku uniju. Mala i srednja preduzeća su motor ekonomskog razvoja. Promovišu privatnu svojinu i preduzetničke veštine. Po mišljenju mnogih eksperata i ekonomista MSP su sinonim za privarni sektor, i u figurativnom smislu za preduzetništvo.

2. Karakteristike MSP u industriji Evropske Unije

Mala preduzeća postoje u skoro svim privrednim oblastima. Ova preduzeća shodno ekonomskim parametrima, imaju mali obim poslovanja, mali uloženi kapital i mali broj zaposlenih radnika. Ona se strukturno uklapaju u privredni prostor koji nisu pokrila velika i srednja preduzeća i obavljaju i poslove za koje i nisu zainteresovana, ili koji nisu profitabilni za veća preduzeća. Preduzeća male privrede povećavaju stepen i obim korišćenja novih resursa jedne privrede, uz visok stepen fleksibilnosti i adaptivnosti novim tržišnim i drugim uslovima. Mala preduzeća po pravilu, osniva pojedinac, preduzetnik, koji je istovremeno i vlasnik i menadžer preduzeća. Ta ličnost vrlo često

¹⁰⁴ Grupa autora, <http://ec.europa.eu>, "European Union Support Programmes for SMEs", An overview of the main funding opportunities available to European SMEs, Evropska Komisija, 2006, str, 56

samostalno donosi sve odluke koje se odnose na poslovanje i snosi rizik poslovanja preduzeća. Malo preduzeće karakteriše relativno nizak stepen specijalizacije poslova, upravljačkih i poslovnih funkcija. Poslovi malog preduzeća su, po pravilu, lokalnog karaktera sa stanovišta tržišta i zaposlenosti. Broj zaposlenih u malom preduzeću varira od jedne oblasti do druge. Na primer u svetu se smatra malim preduzećem ono koje zapošljava do dvesta radnika, ukoliko preduzeće radi u industrijskoj delatnosti. Kriterijumi razvrstavanja preduzeća na mala, srednja i velika razlikuju se i među zemljama, a često i velike finansijske organizacije dizajniraju sopstvene kriterijume klasifikacije preduzeća po veličini. Poslednjih godina došlo je do nove klasifikacije preduzeća po veličini. Kategorija malih i srednjih preduzeća se sada podelila na tri vrste preduzeća. Novina su takozvana mikro preduzeća, koja po klasifikaciji Evropske Unije imaju do 10 zaposlenih, a aktivu i godišnji obrt do dva miliona eura. Stalan predmet diskusija stručnjaka je da li mala i srednja preduzeća doprinose rastu zaposlenosti tj. stvaranju novih radnih mjesta. Ovoga puta empirijski dokazi nisu na strani tradicionalnog mišljenja kada je o ovoj temi reč. Male firme u velikoj meri utiču na stvaranje novih radnih mjesta, ali takodje i u gašenju postojećih. To je zbog toga što male firme nastaju velikom brzinom ali se brzo i gase. Mnoge male firme ne uspeju da porastu. U razvijenim EU zemljama uprkos rasprostranjenom mišljenju, male firme ne stvaraju više radnih mjesta, ako se imaju u vidu radna mesta koja se zatvaraju i firme koje nestaju mnogo češće nego velike firme. Isti zaključak bi mogao da se izvede i kada se radi o zemljama u razvoju. U industrijskom sektoru EU, preduzeća koja imaju veći udeo na tržištu, imaju i veći rast produktivnosti, kao i efikasnosti. Većina studija u zemljama u razvoju pokazuje da su najmanje firme i manje efikasnije. Postoje i studije da su male i velike firme relativno neefikasne u poređenju sa srednjim firmama. Sporno je i to da su mala i srednja preduzeća inovativnija od velikih firmi. Mnoge male firme donose inovacije na tržište, ali doprinos u inovacijama na temu produktivnosti zahteva određeno vreme, a velike firme imaju više resursa da usvoje i implementiraju inovacije. Vrlo često dolazi i do toga da inovacija doprinosi rastu preduzeća. Uz jednu uspešnu i revolucionarnu inovaciju, malo preduzeće vrlo lako prelazi i u srednje pa i veliko preduzeće. Sektor male privrede ima i veliki značaj u tranzicionim ekonomijama. Zemlje u tranziciji kreću od planirane i centralizovane ka tržišno orijentisanom ekonomiji. Tokom perioda centralne i planirane ekonomije većina državnih firmi funkcioniše u veštački i odbrambeno orijentisanom ekonomskom ambijentu koji im nije dao priliku da nauče da se ponašaju tržišno. Transformacija državnih firmi u privatne automatski ne vodi nužno ka stvaranju profitabilnih kompanija, jer preduzetništvo pre svega podrazumeva spremnost da se preuzme rizik, a onda treba posedovati i iskustvo i izoštren osećaj za posao. Sa druge strane veoma je važno stvaranje pozitivnog političkog i ekonomskog ambijenta pogodnog za stvaranje jakog MSP sektora. To je jedan od glavnih zadataka vlada zemalja u tranziciji.

Razlozi za stratešku važnost MSP su:

- MSP doprinose porastu zaposlenosti mnogo više nego velike firme i mogu na duži rok, da obezbede veoma značajan udeo svih zaposlenih;
- MSP mogu da pomognu u restrukturiranju tako što apsorbuju suvišne radnike;
- Povećavaju konkurenciju na tržištu.¹⁰⁵

Tranzicione ekonomije su na različitim nivoima razumevanja i razvoja MSP, dok u najrazvijenijim zemljama postoji pravni sistem postavljen tako da podržava sektor MSP. Sektor MSP u tranzicionim ekonomijama je još uvek u nižoj fazi razvoja. Velika većina MSP su mikro preduzeća koja zapošljavaju članove porodice ili bliske srodnike. U najvećem broju zemalja u tranziciji MSP su uglavnom orijentisana na trgovinu i samo mali deo njih proizvodi dobra namenjena prodaji ili pružanjem usluga. U zemljama u tranziciji, fokus treba da bude na stvaranju MSP i treba im pomoći da rade efikasno u uslovima tržišne ekonomije. Iako mnogo argumenata ne ide u prilog malim i srednjih preduzećima, njihov značaj je nesumnjiv za svaku privredu, jer gotovo u svakoj ekonomiji učestvuju u velikom procentu u stvaranju društvenog proizvoda, a mogu da budu i značajan oslonac u smanjenju nezaposlenosti.

3. Problematika Razvoja MSP sektora u EU

Mala i srednja preduzeća koja posluju na teritoriji Evropske Unije, susreću se sa brojnim problemima u svom poslovanju, koji im onemogućavaju da se nesmetano razvijaju u rastu. Najčešći problemi sa kojima se ona susreću su sledeći:

- Nedostatak kvalifikovane radne snage
- Niska kupovna moć stanovništva
- Ograničen pristup finansijskom tržištu
- Previše visoki troškovi radne snage
- Problemi sa implementiranjem nove tehnologije
- Problemi sa implementiranjem novih modela organizacije poslovanja
- Nizak nivo menadžmenta kvaliteta
- Problemi sa javnom administracijom
- Loša infrastruktura (saobraćajna mreža, električna i komunikaciona mreža).¹⁰⁶

¹⁰⁵ Izvor: Panian, Ž., Klepac, G., Poslovna inteligencija, MASMEDIA, Zagreb, 2003, str. 71

¹⁰⁶ Grupa autora, <http://ec.europa.eu>, "European Union Support Programmes for SMEs", An overview of the main funding opportunities available to European SMEs, Evropska Komisija, 2006

U istraživanju koje je sproveo Gallup International, a koje je obuhvatilo MSP u industrijskom sektoru, došlo se do podataka, da mala i srednja preduzeća u industriji imaju najveći problem sa nedostatkom kvalifikovane radne snage, a drugi po važnosti je problem smanjenja kupovne moći, potrošača, te po toj osnovi i smanjena tražnja za njihovim proizvodima. Naime, pošto ova preduzeća raspolazu malom finansijskom snagom, ona vrlo često i nisu u mogućnosti da plate visokokvalifikovanu radnu snagu, tako da je taj problem usko povezan i sa nedostatkom finansijskih sredstava. Što se tiče problema kupovne moći potrošača ona mnogo više utiče na mala i srednja preduzeća u industriji, nego na velika. Razlog je zato što ova preduzeća u principu imaju mnogo veće troškove po jedinici proizvoda, zato su i manje mogućnosti da se utiče na konačnu cenu. Velika preduzeća u industriji uspevaju da smanje svoje troškove poslovanja zahvaljujući ekonomiji obima i širine, te nečudi da na njih mnogo manje utiče problem smanjene kupovne moći potrošača, proistekao pre svega iz efekata finansijske krize koja je u toku. Problem ograničenog pristupa finansijskom tržištu ima gotovo petina malih i srednjih preduzeća u industriji. Ovaj problem je posebno prisutan u zemljama koje su novočlanice Unije. Najveći problem je na Malti i u Madjarskoj, gde se govoto trećina preduzeća izjasnilo da ima problem sa finansiranjem i pozajmljivanjem sredstava. Tokom istraživanja primećena je još jedna zakonitost, a to je da je što je preduzeće manje to su i veći problemi sa finansiranjem. Sa manjkom kvalifikovane snage ne susreću se podjednako sva preduzeća u Uniji. Na primer kod MSP u Njemačkoj, Holandiji i Luksemburgu ovaj problem je mnogo manje izražen, obzirom da ove zemlje imaju dobro izgrađen obrazovani sistem i da godinama u nazad privlače visoko kvalifikovanu radnu snagu iz celoga svijeta, te je sasvim logično da je najveća ponuda stručnjaka u ovim zemljama. S druge strane Litvanija, Grčka, Estonija imaju veoma izražen ovaj problem, obzirom da imaju loš obrazovani sistem, uglavnom nasledjen iz prethodnog perioda. Drugi problem u ovim zemljama je tzv. Odliv mozgova ka razvijenim zemljama Unije, što je uticalo na veoma oskudnu ponudu radne snage u ovim zemljama.

Komisija EU je izjavila da želi da stvori jednu od najkonkurentnijih ekonomija u svetu, i savremena tehnologija je svakako jedan od mogućih načina da se to postigne. U Uniji je oko 15% preduzeća imalo problem da implementira nove tehnologije, i ako ovo na prvi pogled može da deluje kao veoma loše stanje, zapravo situacija je višestruko bolja nego u zemljama koje još nisu članice Unije, u kojima više od polovine MSP ima ovaj problem.¹⁰⁷ Najmanje problema sa implementacijom novih tehnologija imaju preduzeća u Austriji, Finskoj, i što je zanimljivo u Bugarskoj, a najviše problema imaju preduzeća iz Portugala. Inovacije i implementacija novih tehnologija u proizvodne procese i poslovanje su ključne za razvoj i unapređenje performansi preduzeća. Zato je Zajednica veoma aktivan na ovom polju, kako na pružanju tehničke pomoći tako i u obezbeđenju finansijskih sredstava i sl. Državna administracija i zakonska

¹⁰⁷ Roman Z, The SMEs in Hungarian Economy, Association of small Enterprises, Budapest, 1995, str, 211

=====

regultiva u mnogim zemljama podstiču osnivanje i rad malih i srednjih preduzeća, ali često mogu da budu i ograničavajući faktor njihovog razvoja. Na zakonske barijere su mnogo više osetljiva velika preduzeća, nego što su to preduzeća male privrede, pošto često podležu raznim antimonopolskim zakonima, dok kod MSP to nije slučaj zbog njihove male ekonomske snage. Istraživanjem sprovedenim u zemljama Evropske Zajednice, najveće administrativne barijere za mala i srednja preduzeća su u Madjarskoj, Češkoj, Sloveniji i Slovačkoj. Problem se primećuje uglavnom kod njihovih članica Zajednice, jer još nisu u potpunosti uskladjena zakonodavstva u ovoj oblasti, sa onima u starijim članicama. Razvijenost infrastrukture je posebno značajna za preduzeća koja posluju u industriji. Neophodna je dobra saobraćajna infrastruktura, kao i energetska. Najmanji problemi sa infrastrukturu su u starim državama članica (EU15), dok se u novim članicama investitori sreću sa brojnim problemima vezanim za razvijenost infrastrukture. Najveći problemi su u Bugarskoj i Rumuniji, najnovijim članicama Zajednice, i to zbog veoma loše nasleđene infrastrukture iz komunističkog perioda, koja ili nije dovoljno razvijena za potrebe savremenih industrijskih postrojenja, ili pak neadekvatna. Za razliku od njih najrazvijeniju infrastrukturu imaju Finska i Danska. Problem sa razvijenošću saobraćajne i energetske mreže bilo je i u Poljskoj, Grčkoj i Estoniji, ali je došlo do veoma značajnih poboljšanja u poslednje dve godine, tako da sada se investitori mnogo lakše odlučuju da investiraju u ove privrede.

U gore navedenom, videlo se koji su sve to problemi sa kojima se susreću mala i srednja preduzeća, koja posluju u industrijskoj delatnosti EU. Obzirom na važnost MSP sektora za EU, Zajednica pokušava na razne načine da izadje u susret preduzećima koji posluju na njenoj teritoriji. Pored uklanjanja barijera i njihovog snižavanja, EU Komisija je pripremila i sprovodi razne vrste pomoći namenjene sektoru male privrede.

4. Finansijska podrška MSP u Evropskoj Uniji

Finansijska podrška se kanališe na četiri načina:

1. Tematske finansijske mogućnosti oko posebnih ciljeva (okruženja, istraživanje, obrazovanje) koncipirane i sprovedjene od strane raznih delova Evropske zajednice i često u vidu sufinansiranja.
2. Strukturni fondovi (Evropski fond za regionalni razvoj (ERDF) i Evropski socijalni fond (ESF) su najveći finansijski instrumenti Zajednice koje koriste MSP, odabrana za ovu vrstu pomoći i kojima se upravlja na državnom i regionalnom nivou.
3. Finansijski instrumenti su na raspolaganju jedino indirektno, preko državnih finansijskih posrednika, a većinom njima upravlja Evropski investicioni fond.

4. Podrška internacionalizaciji MSP namenjena posredničkim organizacijama i javnim organima u oblasti međunarodne promocije MSP.¹⁰⁸

U okviru Unije postoje i grupe koje daju podršku MSP, tako sto im ukazuju na primere iz uspešne prakse, obavještavaju ih o važnim događajima i pomažu im da se umrežavaju sa drugim preduzećima. Osim ovih više socijalno orijentisanih ciljeva, EU daje znatnu podršku MSP i preko Programa za konkurentnost i inovacije (CIP), te preko Programa za preduzetništvo i inovacije kojim se pruža posebna podrška malim i srednjim preduzećima preko Fonda za ulaganje u preduzeća (EIF), centra za inovacije i kroz promovisanje politike i drugih ključnih pitanja u kompanijama u tom sektoru. Osim toga, EU pruža veliku onlajn pomoć MSP preko svog MSP portala. Uz pregled osnovnih politika, ovaj portal rešava i jedan od osnovnih problema MSP politike – koordinaciju. Preko ovog jednog linka MSP mogu da nadju informacije kako o svom domaćem, tako i o međunarodnim tržištima i standardima. Pored vertikalnih mera koje su navedene u gornjem tekstu, rast MSP je uveliko unapređen okruženjem koje mu ide u prilog. Ne doživljavaju isti rast sva MSP jednako, neka čak i ne rastu, ali većina ima problem sa postojanjem regulatornih barijera u posebnim fazama, često u vezi s pitanjima zapošljavanja. Teško je doći do objektivnih informacija jer i sami izvještaji malih i srednjih preduzeća su kontradiktorni medju sobom. Zaposleni u MSP su plaćeni manje nego u državnom sektoru, a ako se ukinu zakonska prava za zaštitu radnika nikako se ne povećava fleksibilnost tržišta rada.

5. Programi i mjere podrške za mala i srednja preduzeća

Evropska Unija se, dakle, opredjelila za koordinisani pristup u razvoju MSP. U okviru Evropske Unije koordinišu se strategije koje se donose na nivou Evropske Unije i strategija svake od država članica. Struktura sistema podrške koji se primjenjuju za implementaciju strategije u pogledu malih i srednjih preduzeća je široka i uglavnom obuhvata sledeće programe i mjere podrške:

- **Koncentrisane akcije članica EU u pomoći MSP**

Koncentrisane akcije kao vid konkretne podrške razvoju MSP u EU, zasonovane su na modelu konsultacija izmedju članica EU i Komisije u cilju promjena nepovoljne prakse i promocije najboljih rješenja. Do sada su posebno razjašnjena tri fundamentalna pitanja: Koji su zahtjevi i potrebe MSP, koja je uloga vlade, koja je uloga posrednika.

- **Pristupi finansijama i kreditima i razvoj finansijskih instrumenata za MSP,**

Razvoj partnerskih odnosa na relaciji banka – MSP stavljeni su u prvi plan kako bi finansijska podrška bila svrsishodna .

¹⁰⁸ Grupa autora European Union Support Programmes for SMEs – An overview of the main funding opportunities available to European SMEs, Evropska Komisija, 2005, str. 13-14

=====

U EU postoji i šema finansijskih instrumenata koji su na raspolaganju MSP. EU funkcionise **EMGA** – The European Manutal Garantee Association (evropska zajednička garancijska asocijacija). Da bi se koristila šema EMGA, neophodno je biti član te asocijacije. Njeno funkcionisanje od posebne je koristi onima koji intezivno investiraju u MSP.

Evropska investiciona banka (EIB) obezbedjuje globalnu finansijsku podršku za MSP. Od 1990. godine, od kada je počela funkcionisati, do 2004. godine, EIB je odobrila preko 42.000 kredita u iznosu od 11 miliona eura.

Evropski investicioni fond (EIF) ima ulogu da podstiče razvoj MSP, na transevropskom nivou, obezbedjujući garancijske zajmove za projekte . EIF podržava zajmove vezane za biznis i okruženje u kontekstu potreba MSP.

Projekt tipa “Rast i Okruženje” podrazumjeva da EIF daje garancije za zajmove MSP koji zapošljavaju manje od 100 radnika za investicije, koje su vezane za rješavanje problema MSP. Garancije pokrivaju zajmove za investicije koje imaju minimalnu starost od tri godine i ako su manje od 1 miliona eura, garancije pokrivaju zajmove samo za direktno generisane investicije ili indirektne koje doprinose rješavanju nekog ekološkog problema i samo novi zajmovi mogu biti odabrani za garancije u okviru ovog sistema.¹⁰⁹ Navedene mjere Evropska Komisija sprovodi sveobuhvatno na prostoru cijele Evropske Unije. Pored zajedničkih aktivnosti, svaka zemlja članica sprovodi i svoje vlastite aktivnosti na jačanju MSP u svojoj državi. Te aktivnosti se finansiraju uglavnom iz budžeta svake države, a nerijetko se subvencioniraju iz budžeta EU:

- Podrška razvoju regionalnih MSP,
- Podrška MSP u evropeizaciji i internacionalizaciji njihovih strategija.

109 Djordjević Lj., Gligorijević S., Stanje I razvojne perspective malih I srednjih preduzeća, 2006

6. Zaključak

Značaj malih i srednjih preduzeća u ekonomiji Evropske Unije je izuzetan. Čak 99% svih preduzeća osnovanih u EU je u vidu malih i srednjih preduzeća, te ih to čini najznačajnijim izvorom zapošljavanja na prostoru Unije, a obzirom da učestvuju sa 60% u stvaranju bruto društvenog proizvoda EU, ona su i zanačajan izvor rasta nacionalnog bogatstva. Sektor male privrede je sinonim za preduzetništvo u EU tako što promovise privatnu svojinu i preduzetničke vještine. U industriji EU sektor male privrede je najzastupljeniji u prehrambenoj, tekstilnoj i drvenoj industriji, i u tim sektorima zapošljava čak četiri petine ukupnog broja zaposlenih u ovim industrijskim granama. Pored toga što su značajan izvor zapošljavanja u industriji, mali biznisi su kreatori mnogih inovacija, ali i značajan činilac u postizanju spoljno trgovinske ravnoteže. Evropska Unija, stoga nastoji da vodi veoma aktivnu politiku prema malim i srednjim preduzećima, kako bi im se pomoglo da prevaziđu probleme koje imaju u održavanju i rastu svog posla. MSP politikom Evropska Unija ima za cilj da im olakša pristup kapitalu, pruži tehničku pomoć, omogući promovisanje njihovih biznisa i pomogne im u umrežavanju. Budući razvoj sektora mali privrede po svemu sudeći zavisi od opštih tendencija u privrednim kretanjima na svetskom nivou. Obzirom da nije još uvek na vidiku jasan recept izlaska iz tekuće krize, nije moguće na ovom nivou ni predvideti buduće perspektive razvoja malih i srednjih preduzeća, pa i samih ekonomija.

LITERATURA

1. Djordjević Lj., Gligorijević S., Stanje I razvojne perspective malih I srednjih preduzeća, 2006.
2. Dannreuther C, EU SME Politics, EPIC, Sarajevo 2006.
3. Grupa autora, <http://ec.europa.eu>, "European Union Support Programmes for SMEs", An overview of the main funding opportunities available to European SMEs, Evropska Komisija, 2006.
4. Grupa autora, The new SME definition, user guide and model declaration Enterprise and industry publications, European Commision, Brisel 2006.
5. Roman Z, The SMEs in Hungarian Economy, Association of small Enterprises, Budapest, 1995.
6. Panian, Ž., Klepac, G., Poslovna inteligencija, MASMEDIA, Zagreb, 2003.
7. Živković M, Ekonomika poslovanja, Megatrend, Beograd.2002.